

UNELE REFLECȚII ÎN LEGĂTURĂ CU REGATUL LUI BUREBISTA

Rîndurile de față* nu au și nu pot avea pretenția unei sinteze despre un subiect de cea mai acută actualitate: Burebista și statul său. Preocupările mele exclusiv dobrogene nu mi-ar permite abordarea frontală a unui subiect de amploarea celui enunțat.

Fie-ne deci îngăduit să considerăm că șansa pe care am avut-o de a descoperi și publica inscripția pomenind un *vicus Arcidava* ne permite totuși să ne apropiem — cu toată reținerea de rigoare — nu numai de aspectul dobrogean al fenomenului Burebista, ci și de coordonatele mai largi ale acestei personalități, prin care strămoșii noștri vor intra definitiv în istoria universală¹.

Rezumînd concluziile la care ajungeam prin publicarea amintitei inscripții — în deplină concordanță cu cele ale lui Hadrian Daicoviciu² și, parțial, Nicolae Gostar³ — credem a putea susține în continuare că Acornion, beneficiarul decretului dionysopolitan, s-a deplasat mai întîi la o căpetenie locală dobrogeană, al cărei sediu se afla la Argedava (Arcidava reprezintă o latinizare pe care o întîlnim de pildă și în numele anticei Vărădia judecînd după mărturiile lui Ptolemeu⁴ — 'Αρχίδαα și apoi ale hărții peutingeriene⁵ sau ale Geografului ravenat⁶ — Arcidava sau chiar Arcidaba) și apoi, după un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, s-a dus în misiune chiar la Burebista.

Cîtă vreme filiația între dinastul de la Argedava și Burebista părea un bun cîștigat, localizarea Argedavei pe Argeș, eventual la Popești, părea dacă nu logică (vezi Arcidava de la Vărădia care nu stă pe Argeș), măcar acceptabilă.

Apariția unei Arcidave în teritoriul histrian schimba însă radical datele problemei — așa cum o intuise Hadrian Daicoviciu — iar obiecțiile formulate cu prilejul comunicării mele, după care Arcidava menționată în 166 e.n. — de cînd datează inscripția găsită la Histria — n-ar fi existat în primul secol dinaintea erei noastre, nu sînt de natură să ne schimbe convingerile⁷. Ideea unei depopulări a Dobrogei către sfîrșitul perioadei elenistice și a unei repopulări cu elemente nord-dunărene sau sud-balcanice în epoca romană — apărută cu căldură de T. D. Zlatkovskaia⁸, A. Alföldy⁹ sau K. Juglev¹⁰ — își găsește încă suporteri

* Comunicare ținută la Sesiunea Pontica, 1976.

¹ Al. Suceveanu, în *RevRHist*, 14, 1, 1975, p. 111—118.

² H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 30—47.

³ N. Gostar, în *Analele științifice ale Universității „A. I. Cuza” Iași*, seria istorie, 16, 1, 1970, p. 57—60.

⁴ Ptol., 3, 8, 4.

⁵ Tab. Peut., 7, 3.

⁶ Geogr. Ravenn., 4, 14.

⁷ Obiecții de această natură au ridicat atunci P. Diaconu și Al. Vulpe. Vezi de altfel și M. Babeș, în *SCIVA*, 25, 2, 1974, p. 228, cu atît mai surprinzător cu cît acest autor postulase cîndva (*SCIV*, 22, 1, 1971, p. 19—45) continuitatea getică din Dobrogea.

⁸ T. D. Zlatkovskaia, *Mezias v I—II vekah našei eri*, Moscova, 1951, p. 84—99.

⁹ A. Alföldy, în *JRS*, XXIX, 1939, p. 30—31.

¹⁰ K. Juglev, *Musaica*, 6, 1966, p. 55, n. 13.

printre arheologii sau epigrafiștii români. Se speculează încă excesiv argumentul încetării unor necropole de tip Telița¹¹, Murighiol¹² sau Satu Nou¹³ la începutul secolului al III-lea î.e.n., dar se uită că așezarea de la Tariverdi¹⁴, de pildă, continuă până în secolele II—I î.e.n. Ar fi, pe de altă parte, interesant de răspuns — în această viziune — cine sînt geții menționați de Cassius Dio cu prilejul campaniei lui Crassus din 29/28 î.e.n. sau cei pomeniți de Ovidius în jurul Tomis-ului?

Problema ar merita, credem noi, o atenție specială, fie și numai printr-o discuție de metodologie. Pînă atunci să revenim însă la Arcidava histriană, prin anii 70—60 î.e.n. probabil o așezare importantă aflată undeva în zona înglobată mai tîrziu în marele teritoriu histrian.

În legătură cu ea, academicianul Emil Condurachi — într-o conferință prezentată la Muzeul Național de Istorie în toamna anului 1975 — a emis o nouă ipoteză, potrivit căreia Argedava dobrogeană ar fi putut constitui una din reședințele tatălui lui Burebista. Fără a avea elemente care să ne facă să împărtășim acest punct de vedere, trebuie să recunoaștem că soluția nu este inacceptabilă. În această nouă viziune ar trebui să admitem că puterea getică se întinse în Dobrogea încă înaintea anilor 62/61 î.e.n., cînd este înfrînt Hybrida¹⁵. În fruntea trupelor vrăjmașe guvernatorului roman, s-ar fi putut afla deci Burebista, așa cum a presupus mai de mult V. Pârvan¹⁶, iar steagurile căpturate atunci urmau să fie găsite de Crassus în așezarea de la Genucla¹⁷. Cucerind mai tîrziu Olbia — pare de altfel și mai logic ca Dobrogea să fi fost deja înglobată în regatul getic înaintea atacului Olbiei — Burebista avea să controleze, în înțelegere cu Pompei, cea mai mare parte a sudului Dunării și doar înfrîngerea triumvirului l-ar fi obligat să-și înăsprească comportarea față de acele cetăți care încercau acum să-și sacrifice autonomia înaintea dictatorului Caesar¹⁸.

În sprijinul acestei ipoteze s-ar putea invoca de altfel și un argument care a scăpat pînă acum. Rîndul 22 al inscripției dionysopolitane în cinstea lui Acornion începe — din ceea ce este păstrat astăzi — cu ... *ει τε του βασιλέως Βυρεβίστα*, — [*veωστ*]*el* fiind o conjectură a lui Latișev, Kalinka și Fr. Hiller von Gaertringen, pornind probabil de la formularea lui Strabo, după care Burebista și-a făurit statul în pușini ani¹⁹. Întregind însă rîndul respectiv cu *ἐν τῇ τε*, ceea ce ar suna foarte corect în limba greacă, numărul de litere nemaifiind de 44, ci de 41 față de cele 38,40 sau 41 ale rîndurilor de mai sus sau mai jos și, așa cum îmi sugerează colega Liana Lupaș, forma corectă a lui *veωστ**el* fiind de fapt *veωστl* (difongarea tîrzie nefiind întîlnită în inscripție), ar urma să înțelegem că „îndată după” iernatul lui Hybrida la Dionysopolis, deci prin 62/61 î.e.n., și nu deabia” în vremea din urmă — cum s-ar traduce *veωστ**el* — Acornion merge în misiune la Burebista, care devenise „cel dintîi și cel mai mare dintre regii Traciei, stăpîn al ținuturilor de dincolo și de dincoace de fluviu” (trad. D. M. Pippidi)²⁰.

*

¹¹ G. Simion, Gh. Cantacuzino, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 373—381.

¹² Exp. Bujor, în *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 125—141.

¹³ B. Mitrea, în *Omd*, București, 1960, p. 409 și urm.

¹⁴ M. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, București, vol. I, 1965, p. 29, 90, 94—95, 98, 100—102, 109, 112, 120.

¹⁵ Cass. Dio., 38, 10, 1—3.

¹⁶ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 78.

¹⁷ Cass. Dio., 51, 26, 5.

¹⁸ Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 115—118, unde se insistă asupra ideii unei penetrații mai tîrzii a lui Burebista în eșichierul politic dobrogean.

¹⁹ G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I², Sofia, 1970, p. 51—56, nr. 13.

²⁰ D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, București, 1, 1965, p. 287.

Lăsînd în sarcina viitorului să decidă asupra veridicităţii acestei noi viziuni istorice, oricum extrem de interesante, să reţinem doar că şi pentru Emil Condurachi, aşa cum o gîndiseră dealtfel rînd pe rînd V. Pârvan²¹, C. Daicoviciu²² sau R. Vulpe²³ — ultimii trei în legătură cu originea munteană sau transilvăneană a lui Burebista — nu este exclusă ideea mai multor reşedinţe regale. Este oare de considerat acest fapt ca o dovadă a stadiului incipient al regatului lui Burebista, eventual al predecesorilor lui? În loc să formulăm noi înşine un răspuns, să dăm mai bine cuvîntul lui Rostovţev care în legătură cu Regatul seleucid se exprima după cum urmează: „Principalele patru baze a ceea ce se numea Siria Seleucidă (Σελευκίς) erau cele patru capitale greco-macedonene. Dintre ele Antiochia pe Orontes, uşor accesibilă pe mare dar nu şi pe uscat, era capitala politică. Apameea, mai în interior, era principalul centru militar. Seleucia în Pieria şi Laodiceea, aşezate pe mare, erau cele două porturi care trebuiau să ţină deschise contactele cu lumea greacă, chiar dacă coasta occidentală a Asiei Mici ar fi fost definitiv pierdută”²⁴.

Vedem deci cum într-un stat prin excelenţă descentralizat (să nu uităm anecdota după care Seleucos, în viziunea lui Plutarh, se plîngea de numeroasele scrisori pe care trebuia să le citească sau redacteze), fără legi scrise şi avînd o serie de zone în care prezenţa autorităţii regale era cel puţin îndoielnică, existenţa mai multor capitale era aproape o necesitate²⁵. Nu vrem prin aceasta — anticipînd cumva asupra concluziilor noastre — să tragem un semn de egalitate între statul seleucid şi formaţiunea lui Burebista, dar ne întrebăm, de pe acum, dacă viziunea noastră, a celor moderni, despre statele antice nu poartă pecetea unei situaţii care începe să se prefigureze deabia mult mai tîrziu, către sfîrşitul perioadei feudale. Desigur, mi s-ar putea reproşa, ca unul care mă ocup cu precădere de perioada romană, că Imperiul român reprezintă cel mai bun contraargument la afirmaţia anterioară. Parţial da, dar să nu uităm că în afara unei impecabile organizări militare — nici aceasta însă cu efecte prea durabile — organizarea administrativă şi cu atît mai mult cea economică poartă amprenta unui slogan pe care Rostovţev²⁶, modernizîndu-l, nu-l înţelegea însă mai superficial cînd îl transpunea prin cunoscutul principiu al lui François Quesnay; „laissez faire, laissez passer”. Revenind însă la analogiile cu regatul seleucid — pe care, ca un apărător, şi el, al tezei potrivit căreia modul de producţie din societatea geto-dacică nu e sclavagist ci asiatic, altfel spus tributual, I. H. Crişan, în recenta sa lucrare, ar fi trebuit să le aibă în vedere tot atît dacă nu chiar mai mult decît comodele şi uneori inutilele referiri la *De bello Gallico* al lui Caesar²⁷ — să încercăm, la rîndul nostru, să recapitulăm relaţiile de producţie care caracterizau societatea geto-dacică din primul secol înaintea erei noastre.

Desigur, în bună metodă materialist istorică, prima chestiune care se pune la începutul unei astfel de anchete este aceea a clasei angajate direct în procesul de producţie. Dacă, cum se ştie, astfel de preocupări au lipsit din istoriografia mai veche, de la V. Pârvan la C. Daicoviciu, este sigur că meritul ultimului autor citat nu-i cu nimic de neglijat — cum ar lăsa să se înţeleagă M. Babeş²⁸ — atunci cînd formula, prima oară în 1950²⁹, teoria orînduirii sclavagiste începătoare în vremea lui Burebista. Considerăm deci şi noi că această

²¹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 81.

²² C. Daicoviciu, în *IstRom*, I, 1960, p. 284.

²³ R. Vulpe, în *Omd*, p. 563.

²⁴ M. I. Rostovţev, *Storia economica e sociale del mondo ellenistico*, Florenţa, 1, 1966 (= traducerea italiană a ediţiei a 2-a, Oxford, 1953), p. 500.

²⁵ A. B. Ranovici, *Elenismul şi rolul său istoric*, Bucureşti, 1956, p. 158—189.

²⁶ M. I. Rostovţev, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1971², p. 91.

²⁷ I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1975.

²⁸ M. Babeş, în *SCIVA*, 25, 2, 1974, p. 239.

²⁹ C. Daicoviciu, în *SCIV*, 1, 1, 1950, p. 147.

viziune este meritorie în măsura în care răspundea unor firești și stringente preocupări ale tinerei istoriografii marxiste române, chiar dacă între timp urmașii marelui istoric socotesc acest punct de vedere depășit. Spunem meritorie, n-ar fi decît pentru că în replică la acest pe atunci nou punct de vedere — mai clar formulat în 1954³⁰ — profesorul D. M. Pippidi aducea o contribuție de o inestimabilă valoare la această oricum spinoasă problemă. Pornind desigur de la criticile pe care W. L. Westermann le aducea cifrelor de sclavi indicate de Athenaios pentru Athena³¹, D. M. Pippidi respingea autoritatea creatorului *Ospățului sofistilor* în materie de sclavaj — nu însă și în alte domenii — postulînd la dardani deci și la daci existența unor relații de „clientelă” între nobili și marea masă a țăranilor agricultori³². Ațita doar că termenul de „clienți” — identificat la Caesar și desigur însușit de I. H. Crișan³³ — ni se pare a fi mai vag decît acela de țărani semidependenți, așa cum trebuie să fi fost în realitate cei geto-daci, și în legătură cu care nimeni altul decît profesorul Pippidi³⁴, urmînd desigur concluziile unui E. Bickermann³⁵, G. I. Luzzatto³⁶ sau A. B. Ranovici³⁷, formula cele mai clare și mai documentate gînduri. Identificați pe o zonă imensă — din podișul Anatoliei și pînă pe coasta de nord a Mării Negre, ceea ce-i va permite academiciianului Emil Condurachi, printre alte argumente, să-și pună întrebarea dacă lumea greco-romană nu reprezintă o excepție periferică față de cea indigenă europeană³⁸ — acești țărani legați de satul lor (ἰδλα κώμη) aveau să constituie principala forță de producție în agricultura antică. Dacă la acest punct de vedere, asupra căruia nu știm ca în istoriografia română să se mai ridice obiecții întemeiate, adăugăm că textele antice ne informează despre existența unor *pileati-tarabostes* — reprezentînd aristocrația — și a unor *capillati-comati* — foarte probabil oamenii de rînd³⁹ (opinia lui I. H. Crișan care vede în aceștia din urmă pe cavaleri este ingenioasă dar ea este din nou tarată de comparația cu lumea celțică; Cassius Dio afirmă clar că Decebal i-a ales *pe cei mai buni* dintre aceștia pentru a-i trimite în solie la romani, deci nu era nevoie să fi deținut neapărat un rang social preminent)⁴⁰ — rezultă că avem suficiente elemente pentru a susține că societatea geto-dacică cunoștea împărțirea în clase sociale, fenomen care, cum se știe, constituie premisa depășirii orînduirii gentilice. Desigur, simpla apariție a unor clase sociale antagoniste nu implică și ideea de stat, dar cum asupra unor elemente anexă ne vom permite să revenim, să menționăm de pe acum că în jurul acestei pasionante probleme s-au formulat recent două puncte de vedere diametral opuse: cel al lui Hadrian Daicoviciu⁴¹ și cel al lui Mircea Babeș⁴², dispută care constituie dealtfel și pretextul intervenției noastre. Fără a fi scutită, principial, de unele obiecții, socotim că lucrarea *Dacia de la Burebista la cucerirea romană* reprezintă pînă la ora actuală cea mai lucidă punere la punct a subiectului. Ideea de bază a acestei lucrări este că toate datele — arheologice, istorice, administrative, dinastice etc. — converg spre demonstrarea existenței statului dacic de la Burebista la Decebal. Or tocmai această ultimă concluzie este

³⁰ Idem, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 130.

³¹ W. L. Westermann, *apud* D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1966², p. 521, n. 4.

³² D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 519—523.

³³ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 172—196.

³⁴ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 120—166.

³⁵ E. J. Bickermann, *Institutions des Séleucides*, Paris, 1938, p. 176—185.

³⁶ G. I. Luzzatto, *Epigrafia giuridica greca et romana*, Milano, 1942, p. 66—71.

³⁷ A. B. Ranovici, *op. cit.*, p. 167—179.

³⁸ Em. Condurachi, *Sources archeologiques de la civilisation europeenne. Colloque international Mamaia (Roumanie) 1—8 septembre 1968*, București, 1970, p. 214.

³⁹ În ultimă instanță vezi H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 80.

⁴⁰ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 182.

⁴¹ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 76—91.

contestată frontal de Mircea Babeş pentru care nici politica externă a lui Burebista — mai curînd expediții de pradă decît urmare a unui plan măcar strategic dacă nu chiar politic — nici lista regilor daci de la Burebista la Decebal, nici aspectul arheologic — cetățile dacice din Munții Orăștiei, cetățile din cîmpia munteană etc. — nu justifică o asemenea opinie.

Admițînd că soluția modului de producție asiatico-tributal îl aduce pe H. Daicoviciu mai aproape de realitate, M. Babeş conchide: „După părerea noastră, chiar și în lumina acestui fel de a vedea lucrurile, existența statului geto-dac, de la Burebista la Decebal, nu devine o realitate și nu poate fi mai ușor probată”⁴². Punctul de vedere al colegului nostru este așadar clar și, în lumina calităților sale indiscutabile de cercetător avizat — demonstrate de altfel și în această recenzie —, socotim că o opțiune din partea noastră n-ar face decît să-i pună în valoare penetrantele-i observații și, oricum, curajul de opinie.

Avem în vedere, cînd îndrăznim să vorbim de o opțiune, faptul că textul lui Strabo VII, 3, 11 (C 303/304) pare a fi fost folosit, în general, mai curînd în traducere decît în originalul care sună precum urmează:

Τὼν δὲ Γετῶν τὰ μὲν παλαιὰ ἀφείσθω, τὰ δ' εἰς ἡμᾶς ἤδη τοιαῦτα ὑπῆρξε· Βοιρεβίστας, ἀνὴρ Γέτης, ἐπιστάς ἐπὶ τὴν τοῦ ἔθνους ἐπιστάσιον, ἀνέλαβε κεκακωμένους τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ συχρῶν πολέμων καὶ τοσοῦτον ἐπῆρεν ἀσκήσει καὶ νῆψει καὶ τῷ προσέχειν τοῖς προστάγμασιν ὥστ' ὀλίγων ἔτων μεγάλην ἀρχὴν κατεστήσατο...

Traducerea lui cît mai corect posibilă este „Să las deoparte lucrurile (istoria) mai vechi ale geților, cele dinspre noi (și nu cum se traduce greșit în *Izvoare*, p. 237 „din vremea noastră”) sînt următoarele: Burebista, bărbat get, așezîndu-se la conducerea neamului (său), i-a preluat pe oamenii înrăiți de neconținutele războaie și într-atît i-a înălțat prin exercițiu militar) nu „abstinență”, cum traducea Pârvan), cumpătare și supunere la legi, încît în puțini ani a făurit un mare stat...”. Dacă despre ultimul cuvînt (stat = ἀρχή) s-a mai discutat (singura excepție pe care o cunoaștem de la traducerea „stat” aparține regretatului Macrea⁴⁴ și M. Babeş se grăbește să o adopte⁴⁵ fără să se întrebe dacă καθίστημι nu cere neapărat un substantiv concret de tipul φρούρημα, τύραννον, ἄρχοντας și nu unul abstract, „stăpînire”, căreia în treacăt fie spus i-am aplica mai greu epitetul μεγάλη); ca și despre ὀλίγων ἔτων, înțeles fără excepție ca indicînd un timp foarte scurt (vezi greșeala mai sus semnalată referitoare la εἰς ἡμᾶς = „dinspre noi” și nu „din vremea noastră”, Strabo trăind între 63 î.e.n. — 19 e.n., la care se mai adaugă desigur și influența presupusului [νεωστ]εῖ din epigrafa dionysopolitană), fără să se aibă în vedere că geograful din Amaseia putea să compare admirativ perioada relativ scurtă în care s-a creat acest stat cu altele a căror istorie seculară o cunoștea poate și mai bine, este sigur că modalitățile alese de Burebista pentru a-i înălța pe geți au fost înțelese mai curînd sumar. Astfel, chiar dacă în *Izvoare*⁴⁶ traducerea este mai corectă decît la Pârvan⁴⁷, nu înțelegem cum ἀσκησις, νῆψις și προσέχειν τοῖς προστάγμασιν au reținut atît de puțin atenția specialiștilor. În ceea ce privește ἀσκησις, chiar dacă la Strabo el poate fi tradus în două locuri (XV, 1, 61; XVII, 1, 29) prin „ascetism”, este mult mai plauzibil ca el să fie întrebuințat aici cu sensul lui de bază, „exercițiu, practică, antrenament”. Dacă mai avem în vedere în plus faptul că Xenofon (*Cyropaedia*, VIII, 1, 34) vorbește de ο ἀσκησις πολεμική iar în IG², 478, r. 18 de ο ἀσκησις ἱππική, realizăm că nimic nu ne oprește să traducem respectivul termen prin „exercițiu militar”, singurul capabil

⁴² M. Babeş, *op. cit.*, p. 217—244.

⁴³ Idem, *op. cit.*, p. 239.

⁴⁴ M. Macrea, în *SCIV*, 7, 1—2, 1956, p. 120.

⁴⁵ M. Babeş, *op. cit.*, p. 221, n. 12.

⁴⁶ *Izvoare privind istoria României*, București, 1, 1964, p. 237.

⁴⁷ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 74—75.

să-i pună pe geți în situația să poată ridica o armată — fie și numai în viziunea lui Strabo — de 200.000 de oameni⁴⁸. Și pentru că sîntem la acest capitol, fie-ne îngăduit să distingem între campaniile din vest și sud-vest (celții, respectiv Macedonia și Illyria) și campania sa pontică despre, care, știm, n-ar fi decît să-l cităm pe Dion Chrysostomul, că a urmărit și realizat luarea — prin bună înțelegere, uneori cu forța — a tuturor orașelor grecești de la Olbia la Apollonia⁴⁹, în cadrul unui plan de o impresionantă viziune strategico-politică (M. Babeș rămîne aici tributar vechii interpretări a profesorului Pippidi, după care n-ar fi fost vorba decît de o expediție de jefuire, interpretare la care acesta din urmă a renunțat încă din 1965)⁵⁰.

Că astfel trebuie tradus *ἄσκησις* ne-o dovedește indirect și faptul că *νήπις* nu înseamnă „abținere de la vin” (despre această atît de impopulară și, deci, ipotetică măsură Strabo ne întreține mai departe) ci, așa cum o traduc Henry George Liddell și Robert Scott, „sobrietate”⁵¹, chiar dacă *νήπιω* înseamnă și „a nu bea vin” dar numai ca sens derivat. Este desigur al doilea aspect important al măsurilor lui Burebista, în care preotul Deceneu — deținător al unei aproape *regia potestas* — trebuie să fi avut un rol esențial.

Odată lămurite aspectele militare și religioase ale cîrmuirii lui Burebista, Strabo simte nevoia unui adaos, pentru noi de cea mai mare importanță, și anume „supunerea la legi”. În sine, această formulare ar fi trebuit să dea mai de gîndit, în sensul că Burebista și curtea sa puteau emite legi de care supușii erau obligați să țină seamă. Pentru exprimarea unei atari realități, marele geograf ar fi putut folosi cuvîntul *lege* (*νόμος*) sau, de ce nu, *cutumă* (*θεσμός*), ambele noțiuni permițînd interpretarea că formațiunea lui Burebista s-ar fi condus după un vechi cod de legi sau porunci, eventual nescrise. Dar *πρόσταγμα* — cuvîntul ales de Strabo — înseamnă mai mult decît atît. Cea mai sumară consultare a unui manual de epigrafie greacă — cum ar fi cel recent al Margheritei Guarducci⁵² — ne arată că *πρόσταγμα* alături de *διάταγμα* reprezintă echivalentul latinescului *edictum* fiind întrebuintat cu precădere pentru actele emise de cancelaria regală seleucidă sau ptolemaică. Cît privește *πρόσταγμα*, el este folosit — cu acest sens — la Platon, Isocrate, Demosthene, Diodor din Sicilia, precum și într-o nenumărată serie de inscripții sau papiri databile între secolele III î.e.n. — I e.n. Lăsînd specialiștilor sarcina de a-și pune întrebarea cum vor fi fost redactate aceste *προστάγματα*, eventual limba în care erau redactate, cum vor fi fost transmise, eventual expuse, pentru ca supunerea la acestea să-i înalțe într-atîta pe geți, prefer, din punctul de vedere limitat al contribuției mele, să atrag atenția asupra unui alt aspect. Alături de titlul de *πρώτος καὶ μέγιστος φίλος* cu care era onorat Acornion, la curtea lui Burebista⁵³, *προστάγματα* cancelariei acestuia reprezintă o nouă sursă de căutări de analogii în lumea grecească, elenistică, cum au înțeles-o dealtfel mai demult alți istorici români⁵⁴. Desigur, s-ar putea replica că atît redactorul epigrafei dionysopolitane cît și Strabo nu fac decît o *interpretatio Graeca* a unor realități ce nu-și găsesc decît echivalentul lingvistic în cele ale curților seleucide sau ptolemaice. Să stea oare lucrurile numai așa? Rezultatele politicii lui Burebista — ajuns de temut romanilor, evident partidei lui Caesar, și cu care adversarul acestuia întreținea de multă vreme bune relații, solicitîndu-i chiar sprijinul mili-

⁴⁸ Strabo, 7, 3 13 (C. 305).

⁴⁹ Dio Chrysostom., 36, 4.

⁵⁰ D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, p. 287; M. Babeș, *op. cit.*, p. 220—221.

⁵¹ H. G. Liddel, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1958 (ediție îngrijită de H. S. Jones), p. 1175.

⁵² M. Guarducci, *Epigrafia greca*, Roma, 2, 1970, p. 77, 87, 115.

⁵³ G. Mihailov, *op. cit.*, 52, n. 25, 26.

⁵⁴ C. Daicoviciu, în *SCIV*, 6, 1—2, 1955, p. 52—54; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 288; R. Vulpe, în *Studii și Comunicări. Muzeul Pitești*, 1, 1968, p. 50.

tar⁵⁵ — ne împiedică să subscriem integral la acest punct de vedere. Este evident că o comparație forțată între regatul getic și cel seleucidic ar putea genera o serie de concluzii hazardate. Dar mai putem oare să-l tratăm pe Burebista ca pe simplul șef al unei uniuni de triburi cum voiau M. Macrea⁵⁶, I. T. Kruglikova⁵⁷ sau T. Zlatkovskaia⁵⁸? M. Babeș, mai ponderat, își pune doar întrebarea dacă stadiul atins de organizarea getică nu era în fond echivalent cu cel al celților, illirilor sau al germanilor⁵⁹. Vercingetorix, Bato și Pines sau Arminius reprezintă însă tot atâtea momente de reunire temporară a acestor neamuri în fața inamicului comun. Și pentru că inevitabil ajungem la Vercingetorix — cel care devine conducătorul revoltei gallilor la începutul lui 52 î.e.n. dar este înfrânt la sfârșitul lunii septembrie a aceluiași an — să dăm citire, ca o pildă de cum trebuie să ne onorăm strămoșii, una din cele mai frumoase pagini pe care ne-a fost dat să le citim vreodată și care aparține lui P. M. Duval, autorul introducerii la noua ediție a *Vercingetorix*-ului lui C. Jullian: „Ce s-ar fi întâmplat cu Gallia, dacă Caesar ar fi trebuit să treacă Alpii înapoi, învins după șapte ani de război necrușător? Istoricul are dreptul să încerce această anticipație retrospectivă. Jullian și-a exprimat cu căldură, de-a lungul întregii sale opere, convingerea că această țară, constituind în fine o națiune independentă, și-ar fi dezvoltat în mod liber o civilizație celtică, influențată la început de cea greacă, și care merita, cu forța tinereții sale și a sevei indigene, să balanseze cultura latină în formarea lumii occidentale...” (urmează o lungă digresiune nu mai puțin interesantă, despre arta celtică). „Dar din punct de vedere politic, ar fi fost mai întâi un frumos moment de uniune, apoi luptele interne ar fi implicat, agravate de represalii, anumite epurări. Vercingetorix, căzut lansând ideea unei patrii gallice, n-ar fi reușit poate, ca învingător, să o impună el însuși întregii țări, a cărei unitate trebuia încă făurită; ar fi fost desigur șeful de necontestat al Galliei centrale, acceptat fără îndoială în vest și sud-vest, dar partea meridională cel puțin, nordul pe jumătate germanic și estul rămas fidel Romei i-ar fi scăpat. Posesor al unei experiențe militare incomparabile și al unui prestigiu excepțional, el ar fi realizat cel puțin, extinzând-o și asupra centrului (Galliei) și a împrejurimilor, o grupare de popoare care se schițase deja în ajunul războiului prin înțelegerea heduilor cu helveții și sequanii pentru a forma un mare stat-tampon împotriva germanilor și totodată contra romanilor. Ar fi fost de ajuns oare aceasta pentru a asigura libera dezvoltare a restului țării, pentru făurirea unei unități care nu va avea loc decât mai târziu, fără îndoială ca efect al altor invazii barbare? În fine, în această țară, rămasă cu atât mai celtică cu cât și-ar fi strâns legăturile încropite în timpul războiului cu o Britanie insulară complet scutită de ocupația romană, influența latină s-ar fi exercitat pe calea penetrației pașnice; arta zidăriei s-ar fi răspândit treptat, iar sculptura în piatră, cum s-a întâmplat în sud, s-ar fi dezvoltat și ea, dar urmînd un stil încă mai indigen decât acele al plasticii gallo-romane; împrumuturile din limba gallică în latină s-ar fi înmulțit. O țară atât de bogată, o populație atât de ingenioasă n-ar fi putut să ignoreze avantajele tehnicii vecinilor. Numai că această viziune a unei Galii mai târziu reunificate și slab latinizate, crescînd fără ajutorul direct al administrației sau dreptului roman, rămasă profund celtică cu artizanatul său inventiv și laborios totodată, cu mentalitatea sa visătoare și realistă în același timp, cu gustul său pentru irațional și stilizare, cu înclinarea sa pentru poezie și abstract — dar desigur nu privată integral de aportul mediteranean, de efluviile culturii ro-

⁵⁵ Al. Suceveanu, în *Pontica*, 2, 1969, p. 281, n. 62.

⁵⁶ M. Macrea, *Studii și referate privind istoria României*, 1, 1954, p. 119—146.

⁵⁷ I. T. Kruglikova, *Dakia v epohu rimskoi okupații*, Moscova, 1955, p. 34.

⁵⁸ T. D. Zlatkovskaia, în *VDI*, 1955, 2, p. 73—97.

⁵⁹ M. Babeș, *op. cit.*, p. 242.

mane și nici scutită de influențele mai brutale ale lumii germanice — rămîne o stranie reverie. Dar nu te poți împiedeca să te lași cuprins de ea după ce ai citit *Vercingétorix*⁶⁰.

Recunosc că, după aceste rînduri, a mai adăuga cîteva considerații personale este aproape o impietate. Să nu uităm însă că *Vercingétorix*-ul lui Jullian nu reprezintă o sursă mai profundă de inspirație decît *Getica* lui Pârvan, că pilda strămoșilor noștri nu-i cu nimic mai prejos decît cea a lui Vercingetorix — care a avut de altfel și el, de-a lungul timpului, detractorii săi — și că în fine, situația Munteniei și a Moldovei în epoca romană înseamnă poate un răspuns la splendida reverie a lui Duval.

ALEX. SUCEVEANU

QUELQUES REFLECTIONS AUTOUR DU ROYAUME DE BUREBISTA

(Résumé)

La découverte d'une inscription mentionnant un vicus Arcidava dans le territoire histrien (166 de n.è.), assimilé, par l'auteur avec 'Αργέδαυος ou se déplaçait Arconion le dionysopolitain pour recontrer un chef indigène, a amené Emile Condurachi à avancer l'hypothèse que dans cette localité Acornion aurait retrouvé le père de Burebista — selon l'opinion plus ancienne qui voulait voir une filiation entre le père de Argedava et Burebista mentionné plus tard dans l'inscription dionysopolitaine — et que donc Argedava représente une des résidences des rois gètes. Sans partager cette opinion, de toute façon très intéressante, l'auteur croit seulement pouvoir ajouter que le pouvoir gète aurait pu pénétrer dans la Dobroudja pas vers 48 av.n.è. mais bien tout de suite après 62/61 av.n.è. du moment que l'ascension de Burébista n'est pas obligatoirement marquée dans l'inscription dionysopolitaine par νεωστέρει (pl. 19) mais bien, et même mieux, par ἐπ'εἰ, donc „tout de suite“ après la mention des événements de 62/61 av.n.è. En concordance avec Pompée Burébista aurait contrôlé tout le littoral ouest de la Mer Noire, et seulement la chute du triumvir aurait déterminé le roi gète à punir les villes qui après 48 av.n.è. cherchaient l'alliance de César. Quant à la possibilité que dans le royaume gète il y avaient plusieurs résidences, l'auteur signale que le royaume séleucide même avait plusieurs capitales, ce qui ne l'empêchait d'être un vrai état. Sans forcer les comparaisons entre ces deux formations, l'auteur invoque d'abord le mode de production — ainsi dit asiatique, basé sur la main d'oeuvre des paysans demidépends — qui les caractérisaient, ensuite quelques détails du cérémonial des deux cours royales comme par exemple le titre de πρῶτος καὶ μέγιστος φίλος ainsi que les προστάγματα = *edicta*, comme il ressort du texte de Strabon (VII, 3, 11). Devant ces preuves, l'auteur croit pouvoir affirmer, avec Hadrian Daicoviciu et contre Mircea Babeș — pour ne citer que les auteurs des dernières opinions — que la formation de Burébista, constituée δλιγῶν ἔτων suivant Strabon ce qui ne veut pas dire foudroyant, possédait quelques éléments pour qu'elle soit considérée comme évoluant rapidement vers une forme d'état, qui ne se rencontre ni chez les Celtes ni chez les Illyriens et dont les analogies doivent être cherchées plutôt dans l'organisation des royaumes hellénistiques.

⁶⁰ C. Jullian, *Vercingétorix*, Paris, 1963, p. 41—43